

ANCIENT EGYPTIAN DENOTATIONS OF OBELISKS

A. A. Spartak

PhD (History)

Belarusian State University of Culture and Arts,
17, Rabkorovskaya Str., Minsk, 220008, Belarus
spartakala@gmail.com

The article is devoted to the study of the ancient Egyptian denotations of obelisks. In Egyptian language, obelisks were denoted by the word *txn*. The etymology of this word is unknown. Apparently, the Egyptian word *txn* was associated with the physical characteristic of the named object (in the categories of the worldview of modern people) – with its luminosity (in the categories of the worldview of the ancient Egyptians). In different historical periods of the development of the ancient Egyptian state and depending on the stage of development of the Egyptian language, the obelisks had different designations. In the Amarna period, the ancient Egyptians used to denotation the obelisk the word *bnbn*. In all probability, it was associated with the religious reform of Akhenaten and an attempt to limit the influence of the Theban priesthood, distance from the Theban cult of Amun. Since obelisks were an ancient attribute of the institution of royal power, confirmation of the direct origin of the king from the sun god, Akhenaten had to use them in his ritual service. However, it was unacceptable to emphasize the connection of the obelisk with Amun, and the ancient Egyptians used the word *bnbn* to designate it. Since the ancient Egyptian perceived these objects as identical – as symbols of light and creation, the connection between them was obvious. Since the New Kingdom period, the hieroglyph “obelisk” has been used as a consonant component (*m + n*) of the words *mnw* (“monument”), *Imn* (“Amun”), *jmn* (“hide”). Here, according to the author, it is more correct to resort to the interpretation of such an innovation through the changed worldview categories of the Egyptians of the New Kingdom, and, accordingly, the linguistic categories. The semantic field of the word “obelisk” in this period contained the words *mnw* – “monument” and *Imn* – “Amun”, in both concepts the same hieroglyph *mn* was used which is a consonant component. The words formed from this hieroglyph expressed the idea of something both divine and firmly established, founded, fortified: for example, the verbal form *mn* – “to be strong, firm, strong, stay, be established”. The obelisk had similar properties. Therefore, the characterization of *mn* should be understood as a characteristic of both the monuments themselves, and those periods of the history of Ancient Egypt when the obelisks were erected – periods of the firmly established world order of Maat, prosperity, stability.

Keywords: Ancient Egypt, obelisk, institution of royal power, Egyptian language

A. A. Спартак

СТАРАЖЫТНАЕГІПЕЦКІЯ ПАЗНАЧЭННІ АБЕЛІСКАЎ

Класічны старажытнаегіпецкі абеліск уяўляе сабой каменную чатырохгранную калону, якая звужаецца наверху і завяршаецца пірамідальным навершам, часцяком пакрытым золатам або электрумам¹.

¹ *Dam* [TLA, lemma-no. 182710] – мінерал, разнавіднасць самароднага золата, сплаў срэбра і золата, у лацінскіх тэкстах “белае золата”; слова паходзіць ад грэчаскага ἤλεκτρον / ἑλεκτρον, якое само з’явілася вытворным ад λέκτωρ / ἐλέκτωρ, “бліскучы”, пазначэння Сонца. Колер ад залаціста-жоўтага да светла-жоўтага з металічным бляскам.

На сённяшні дзень вядома каля 70 арыгінальных абеліскаў, і незлічоная колькасць копій. Абеліскі цароў: Тэці, Ініятэфа VII Нубхеперра, Сенусерта I, Тутмаса I, Хатшэпсут, Тутмаса III, Аменхатэпа II, Тутмаса III/Тутмаса IV, Сеці I, Сеці I/Рамзэса II, Рамзэса II, Мернептаха, Сеці II, Рамзэса IV, Псаммеціха II, Апрыя, Амасіса, Нектанэба II, Пталемея VIII Эвергета II; а таксама абеліскі, зробленыя па загаду рымскіх імператараў (Даміцыяна, Адрыяна), імітацыі, а часам і проста копіі егіпецкіх.

Слова “абеліск” мае грэчаскае паходжанне і ўпершыню фіксуецца ў V ст. да н. э. Герадотам у форме $\acute{\omicron}\beta\epsilon\lambda\omicron\upsilon\varsigma$ (назоўнік, мн. л., ад $\acute{\omicron}\beta\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ – металічны штыр, ражон). У гэтай жа форме слова было выкарастана амаль праз пяць стагоддзяў Іосіфам Флавіем $\acute{\omicron}\beta\epsilon\lambda\omicron\upsilon\varsigma$ (акк.) (J. VJ 5.224), у яго ж $\acute{\omicron}\beta\epsilon\lambda\omega\tilde{\nu}$ (ген.) (J. Ap. 2.2 (11)). У форме $\acute{\omicron}\beta\epsilon\lambda\iota\sigma\kappa\omicron\varsigma$ (памяншальнае ад $\acute{\omicron}\beta\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ – невялікі штыр, маленькі ражон) слова сустракаецца ў працах Страбона (*Strabo*, 17.1), Дыянісія Галікарнаскага (D.H. 5.46), Дыядора Сіцылійскага (*Diod.*, I.46, 57, 59; II.11).

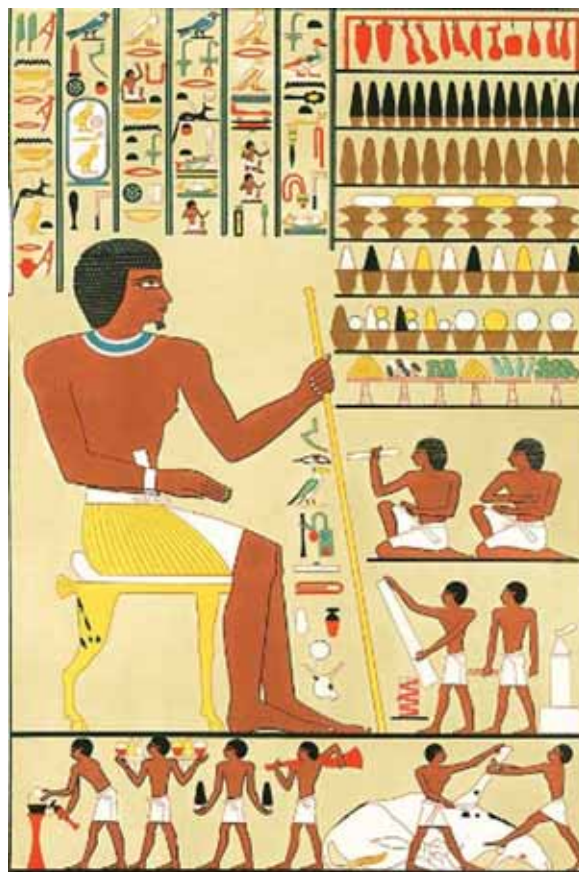
Традыцыйна лічыцца, што егіпецкае 𓏏 *txn* – “абеліск” (Gardiner’s Sign List (GSL) O25), паходзіць ад егіпецкага 𓏏 *wbn* – “свяціць; уздымацца (сонцу)” [TLA, lemma-no. 45050] (адсюль *bmbn.t* – пірамідыён [TLA, lemma-no. 55800]) і абазначае сонечны прамень [Budge 1926, 14–25; Nicholson, Shaw 2002, 208]. Магчыма, традыцыя разумення абеліска як сонечнага промня ідзе ад антычных аўтараў: Плінія Старэйшага і Аміяна Марцэліна, якія паспрабавалі перадаць старажытнаегіпецкі сэнс помнікаў праз лацінскую мову. Пліній Старэйшы ў сваёй “Натуральнай гісторыі” ўжыў слова *trabs* (лац. “бэлька, бярвяно, кроква”, а таксама, “прамень” [A Latin Dictionary 1879, 1882]) у адносінах да абеліскаў: *Trabes ex eo [Syenite lapide] fecere reges quodam certamine, obeliscos vocantes Solis numini sacratos, radiorum eius argumentum in effigie est* – “Помнікі з яго [сіеніцкага каменя] рабілі цары [у ходзе] нейкага спаборніцтва, называючы абеліскамі, прысвечаныя боскай сіле Сонца, промні іх – гэта аповед у скульптуры” (*Plin.*, Nat. Plin. 36, 8, 14, § 64 sq.). Аміян Марцэлін каб падкрэсліць сувязь абеліскаў з культурам Сонца выкарыстаў у адносінах да помніка слова *radius*: *utque radium imitetur* – “які імітуе прамень сонца” (*Amm.*, 17. 4. 7).

У сярэднеегіпецкай мове сонечныя прамяні пазначаліся словам 𓏏 *stw.t* [TLA, lemma-no. 147910]. Слова з’яўлялася вытворным ад іерагліфічнага знака 𓏏 *sti* (GSL F29) – скура каровы, якую пракалолі стралой; з’яўляючыся ідэаграмай альбо дэтэрмінатывам, знак/слова былі семантычна звязаныя з дзеяслоўнай формай “калоць, праколваць” [Gardiner 1957, 464]. Відавочна, што ў егіпецкай мове фанетычнае напісанне *txn* не тоесна ні слову *wbn* (ці то *bmbn*), ні слову *stw.t*.

Выява, падобная да абеліску, у якасці складовай часткі слова ўпершыню фіксуецца ў перыяд праўлення IV дынастыі. У надпісах усходніх грабніц Плато Гізы, якія адносяцца да піраміды Хуфу, падобны да абеліску іерагліфічны (ці ідэаграфічны) знак размешчаны паміж знакамі *mt* (“граніт”) [TLA, lemma-no. 67580] і *abw* (Асуан, ці Элефанта) [TLA, lemma-no. 81]. Паколькі слова з дэтэрмінатывам “абеліск” сустракаецца сярод пераліку пахавальнага інвентару [Lepsius 1904, Tafelwerke, Bd. III, Abth. II, Bl. 22], дадзены прадмет, хутчэй за ўсё, адносіўся да элементаў памінальнага культу. У гэтай жа грабніцы мы можам пабачыць выяву абеліску як асобнага прадмета. Абеліск намалюваны белым колерам (колерам сонечнага святла) (мал. 1).

Пазней, іерагліф 𓏏 сустракаецца ў тытулах жрацоў у назвах саяярных храмаў V дынастыі цароў Сахура, Нэферыркара I, Нэферэфра (Ранеферэфа), Ніусера і

Менкаўхора (Палермскі камень, таблічкі з храма Усеркафа, надпісы на сценах мастаб прыватных асоб і інш.) [Kaiser 1956, *Abb. 1*]. У гэтых надпісах ён абазначае як элемент, які стаіць асобна – “абеліск”, так і абеліск, усталяваны на іерогліфе “мастаба”. Да перыяду кіравання VI дынастыі адносіцца першы фанетычны запіс егіпецкага слова “абеліск” – у надпісу Сабні, загадчыка Асуанскім раёнам, надпіс быў зроблены ў час кіравання Пепі II. Ягоны тэкст сведчыць пра тое, што абеліскі вырабляліся ў Асуане, у надпісу фігуруе не адзін абеліск, а пара – *txn.wy* (падв. лік).

Мал. 1. Найстаражытнейшая выява абеліску. Надпісы ўсходніх грабніц Плато Гіза, якія адносяцца да піраміды Хуфу (па: [Lepsius 1904, *Tafelwerke*, Bd. III, Abth. II, *Bl.* 22])

У Тэкстах піраміды Пепі I таксама ёсць згадка абеліскаў. Версія перакладу, прапанаваная К. Зётэ, гучыць як “...я – той, хто належыць двум абеліскам Ра, якія знаходзяцца на зямлі, і я – той, хто належыць Сфінксам Ра, якія знаходзяцца на нябёсах” [Sethe 1910, II, 157 (Sp. 515, § 1178)]. Верагодна, тут быў дадзены не дакладны пераклад. Выйшла блытаніна словаў *Ssp* (“выява, статуя, сфінкс”) [Gardiner 1957, 595] і *sSp* (“бліскучы прадмет”) [TLA, lemma-no. 854743]. Англамоўная версія перакладу выглядае так: “Пепі, той, які належыць *двум абеліскам* Сонца, якія *належаць* зямлі, Пепі – гэта той, хто належыць *двум асляпляльным* Сонца, якія *належаць* небу”. Такі ж пераклад прапануе Тэзаўрус егіпецкай мовы:

§ 1178a. (*Ppy*) *pw jr.y txn.w(j) n(j).wy raw jr(j).wy tA* – “Пепі – гэта той, хто належыць да двух *абеліскаў* Ра, якія *належаць* зямлі”.

§ 1178b. (Ppy) | *pw jr.j sSp.wy* [P/C ant/W 3 = 392] *n(.j).wy raw jr(.j).w p.t* – “Пепі – той, хто належыць да двух *светлых* Ра, якія належаць нябёсам” [TLA, Pyramide Pери I., PT 515].

У 2014 г. была прапанаваная расейская версія перакладу Ц. Шмакава:

1178a. NN *pw jrjj txnwjj nwjj ra jrwwj tA*

NN *pw txnwjj nw ra jrwwj tA*

NN *pw jrj t{n}xnwjj nw ra jrwwj tA*

1178b. NN *pw jrj s.Spwwj nwjj ra jrwwj jrwwj pt*

NN *pw jr.f s.Spwwj nwjj ra jrwwj pt*

“Пепі – направляющийся к двум обелискам Солнца земным. Пепі – направляющийся к двум светлым/ослепительным Солнца небесным” [Шмаков 2014].

Верагодна, словы *txnwjj* и *sSpwwj*, якія з’яўляюцца ў сказе дапаўненнямі, сінанімічны паміж сабой. Яны ўваходзяць у адное і тое ж семантычнае поле і пазначаюць адны і тыя ж прадметы, якія пры розных абставінах праяўляюць розныя ўласцівасці. Такім чынам, зыходзячы з дадзенага фрагменту, можна казаць аб тым, што:

1. Абеліскі мелі дваістую прыроду, яны былі як элементамі свету прафанага (зямнога), так і элементамі свету сакральнага (нябёснага).

2. Абеліскі мелі вызначаную і, хутчэй за ўсё, значную характарыстыку – святланоснасць.

Нямецкі егіптолаг К. Марцін выказаў здагадку, што *txn* – “паток святла з нябёсаў на зямлю або ў процілеглым кірунку – ад чалавечай ахвяры да нябёснага боства. Звыклы сэнс *t*-прэфікса падкрэсліваў пастаянную працягласць працэсу” [Martin 1977, 36–39].

Досыць магчыма, што старажытнаегіпецкае *txn* знаходзілася ў семантычнай блізкасці са словам *thn* (нейкае сыпкае рэчыва, якое мае яркі колер (“магчыма”, “шафран”) [TLA, lemma-no. 176570], якое выкарыстоўвалася як дзеяслоўная форма, “выказвала ідэю асвятлення, свячэння, ззяння, веселасці, радасці” [Chabas 1872, 43]. Як вядома, шафран у стоўчаным выглядзе дадаваўся ў будаўнічыя матэрыялы, і, верагодна, надаваў нейкі залаты бляск альбо адценне матэрыялу: «як і словы “шкло” і “крышталь”, група *thn* нясе ў сабе ідэю празрыстасці, бляску, выпраменьвання». “Сонца ўздымаецца; храмы выпраменьваюць *thn*” [Chabas 1872, 43]; *Thn* – “бляск” [TLA, lemma-no. 176590]. Ёсць усе падставы меркаваць, што да пачатку вытворчасці абеліскаў егіпцяне ўжо валодалі тэхнікай вытворчасці шкла. Адпаведна, яны цалкам маглі суадносіць уласцівасці кварцытавага абеліска і ўласна шкла. У Старажытным царстве слова вядома ў форме *Thn* “бліскучы, яркі” [TLA, lemma-no. 176570] альбо *Thn.t* “фаянс, шкло” [TLA, lemma-no. 176620]. Магчыма, *thn* – гэта не стоўчаны шафран, а часцінкі кварцу, пяску. Але ж для канчатковага вызначэння сутнасці пазначэння абеліскаў праз *txn* у егіпецкай мове патрэбна вызначэнне ўсіх уласцівасцей чырвонага (ружовага) граніту пры яго выкарыстанні ў якасці аб’екта культу ці як ахвяры / паднашэння.

Цікава, што чырвоны або ружовы граніт, вядомы ў перыяд антычнасці як сіеніт (па назве г. Сіена (стар.-егіп. *swnt.t*, Асуан), згодна Плінію Старэйшаму, грэкамі зваўся *пурролоікілос* – “вогненна-стракаты”. Уласцівасць камянёў блішчаць або свяціцца, адзначанае антычным аўтарам, цалкам магла суадносіцца старажытнымі егіпцянамі з уласцівасцямі шкла, кварцу. Асабліва, калі абеліскі разглядаліся як *materia magica*².

² Матэрыяльныя прадметы, якія валодалі звышнатуральнымі якасцямі.

У тэкстах надпісаў на абелісках таксама адзначаецца, што абеліскі выконвалі функцыю святла, што яны асвятлялі прастору храма і тэрыторыю вакол храма (табл. 1). Ідэя асвятлення (святла) як аднаго са складовых элементаў прызначэння абеліскаў была выказана Фр.-Ж. Шаба ў 1868 годзе: “З аднаго боку, яны ўвасаблялі прамяні сонца. Цалкам пазалочаныя абеліскі сапраўды павінны былі распаўсюджваць яркія блікі, якія адлюстроўваюць гарачае сонца егіпецкага неба” [Chabas 1868, 11]. На абеліску VII (згодна К. Кітчэну) Рамзеса II з Танісу (першапачаткова – з Пер-Рамзесу) ёсць надпіс, у якім цар параўноўваецца з Атумам, які валодае ўласцівасцю крыніцы святла: “Рамзэс, цар улюбёны, падобны да Атуму, які асвятчае Абедзьве зямлі, калі з’яўляецца як Ра-Харахці” (KRI II, 245 (H, obelisk VII, NF, 417:1)).

Табліца 1. Сведчанні ў надпісах на абелісках аб іх функцыі светланоснасці

Цар	Абеліскі	Транслітэрацыя	Пераклад
Хатшэпсут	Карнаскі абеліск	<i>saHa n.f tXnwy wrwy r sBa Sps Imn wr Sfyf bAk m Damw aH wrt sHd n t3wy mi IIn-Ra</i> [Urk. IV, 357 (A. 1)]	“Усталявана для яго (Амона) два вялікіх абеліска перад брамай вялікага Амона, якія зверху пакрытыя цудоўным золатам, каб асвятлялі яны (абеліскі) абедзьве зямлі як сонца”
Хатшэпсут	База паўночнага абеліска з Карнака	<i>baHi n stwt sn tAwy wbn iIn-ra imytw.ny mi xaa.f m Axt nt pt</i> [Lepsius 1900, Tafelwerke, Bd. V, Abth. III. Bl. 24, 7.14–7.16].	“Запаўняюць прамяні іх (абеліскаў) абедзьве зямлі, калі свеціць Атум-Ра паміж імі, падобна таму, як з’яўляецца ён, ззяючы над гарызонтам”
Тутмас III/IV	Латэранскі абеліск	<i>sA Ra [Dxwty-xa-ms-xaw] saha.n.f sw m Ipt-swt ir bnbnt.f m Damw Hd n nfrw.f WAsf</i> (Рым, Латэранская плошча, паўднёвы бок, правы стаўбец)	“Сын Ра, Тутмас, увянчаны вянкамі, загадаў ён усталяваць яго (абеліск) ў Карнаку, зрабіўшы пірамідыён яго залатым, каб асвятчала прыгажосць ягоная Фівы”
усталяваны Рамзэсам II дзеля Сеці I	Абеліск Фламінія	<i>Nsw-bit [mn-mAat-Ra] Mh Ipt-swt m thnw hr wbn stwt pr-ra</i> (абеліск Фламінія, Рым, заходні бок, цэнтр. стаўбец)	“Цар Верхняга і Ніжняга Егіпту – Сеці, той, хто напоўніў Іуну абеліскамі, каб асвятлялі сонечныя прамяні дом Ра”

Такім чынам, егіпецкае *tXn* адлюстроўвала ідэю святла і характарызавала дадзеныя каменныя помнікі як тыя, якія выпраменьваюць святло, ззяюць, блішчаць. Гэта паток святла, дынамічны і бесперапынны. Відавочна, слова *tXn* звязана не з пазначэннем сонечнага праменя, а з пазначэннем ўласцівасці самога помніка – яго светланоснасцю (першапачаткова, уласцівасцю самога каменя (ягонай складаючай часткі – кварцу), пасля, магчыма, і пазалочанага/ з электрума наверху). Г. зн. з тым, як успрымалі старажытныя егіпцяне гэтыя помнікі, калі глядзелі на іх, – камень, які свеціцца. Бог Ра, цар і абеліскі з’яўляліся субстанцыямі, якія валодалі якасцямі крыніцы (выпраменьвальніка) святла, г. зн. сакральнымі якасцямі.

У тэкстах на саміх абелісках досыць часта ўжываецца канструкцыя *ir.n.f m mnw.f n it.f* “ён усталяваў помнік (абеліск) ягоны для айца ягонага”. Адсюль вынікае, што слова *tXn* у егіпецкай мове з’яўлялася нейкай разнавіднасцю *mNw*. А. Эрман і Г. Грапаў у сваім слоўніку прыводзяць для іерогліфа “абеліск” транслітэрацыю *mNw*, спасылаючыся на тое, што сэнс вызначаецца з пазнейшых надпісаў, і перакладаюць як

“абеліск” [TLA, lemma-no. 70440, Wb. II, 71.9–10]. Таксама ў слоўніку адзначаецца, што слова паходзіць ад абазначэння пахавальнага інвентара, які меў надпісы. У больш агульным значэнні *mnw* ўжывалася для абазначэння помнікаў, надмагілляў, статуяў і т. д. [Wb. II, 70–71].

Пачынаючы з Амарнскага перыяду, мы назіраем замену ўжывання *txn* на *bmbn* [TLA, lemma-no. 55720, Amarna-Periode, Gebel Silsile, Stele Amenophis IV. (line [5])]. Гэта, на наш погляд, было звязана з рэлігійнай рэформай Эхнатона і спробай абмежавання ўплыву фіванскага жрэцтва, дыстанцыявання ад фіванскага культу Амона. Верагодна, да гэтага перыяду абеліск ужо трывала асацыяваўся з культурам Амона. Аднак, улічваючы тое, што абеліск быў старажытным атрыбутам інстытута царскай улады, пацверджаннем непасрэднага паходжання цара ад бога Сонца, абеліск не мог не выкарыстоўвацца Эхнатонам у яго рытуальным служэнні. Але паколькі падкрэсліваць сувязь абеліска з Амонам было недапушчальна, для абазначэння абеліска выкарыстоўвалі слова *bmbn*. Паколькі аб’екты ўспрымаліся як тоесныя – як сімвалы святла і крэацыі, сувязь паміж імі і іх тоеснасць былі відавочныя.

Пачынаючы з перыяду Новага царства, іерогліф 𓄎 выкарыстоўваецца як кансанантная складаючая ($m+n$) слоў *mnw* (“помнік”), *lmm* (“Амон”), *jmn* (“хаваць”) [LÄ 1982, IV, 543; Martin 1977, 134–136]. У тытулах жрацоў яно пачынае замяняць імя Амона, што некаторымі егіптолагамі трактуецца як доказ сувязі егіпецкага іерагліфічнага знака з характарыстыкай бога Амона “схаваны”. Аднак у надпісах на абелісках змены ў фанетыцы слова не прасочваюцца. Улічваючы тое, што ў дадзеным выпадку іерогліф з’яўляецца ўжо не лексічнай адзінкай мовы, а фанемай – часткай лексічнай адзінкі, – рабіць высновы аб яе значэнні не зусім карэктна. Тут, як нам падаецца, трэба звярнуцца да трактоўкі падобнага новаўвядзення праз тых змены, якія адбыліся ў светапоглядзе егіпцянаў перыяду Новага царства, а, адпаведна, і змены ў моўных катэгорыях. У кантэксце ўжывання слова “абеліск” у дадзены перыяд прысутнічалі словы *mnw* – “помнік” і *lmm* – “Амон”, у абодвух паняццях выкарыстоўваўся адзін і той жа іерогліф 𓄎 *mn*, які з’яўляецца кансанантнай складаючай. Словы, утвораныя ад гэтага іерогліфа, пазначалі ідэю чагосьці адначасова і боскага і трывала ўсталяванага, заснаванага, ўмацаванага: напрыклад, дзеяслоўная форма *mn* – “быць трывалым, цвёрдым, моцным, заставацца, быць усталяваным”. Гэтымі характарыстыкамі валодаў абеліск.

Абеліскі выказвалі ідэю святла і крэацыі на працягу пэўнага перыяду ў гісторыі Старажытнага Егіпта. Верагодна, у эпоху Трэцяга пераходнага перыяду (праўленне XXII лівійскай дынастыі) ідэя святла была не такая актуальная, як раней, і пераважнае значэнне мела менавіта разуменне абеліскаў як сімвалаў крэацыі, а таксама трывала ўстаноўленых правіл светабудовы. І абазначэнне *mn* варта разумець не як абазначэнне ўласцівасці Амона (быць схаваным), а як характарыстыку і саміх помнікаў, і тых перыядаў гісторыі Старажытнага Егіпта, калі абеліскі ўсталёўваліся, – перыядаў трывала ўстаноўленай светабудовы Маат, дастатку, стабільнасці.

СКАРАЧЭННІ

KRI – Kitchen K. A. (1968–1989), *Ramesside inscriptions: historical and biographical*, Vol. 1–8, Monumenta Hannah Sheen dedicate, 4, Wiley-Blackwell, Oxford.

LÄ – Helck W. and Otto E. (eds) (1975–1986), *Lexikon der Ägyptologie*, Bd. I–VI, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.

TLA – *Thesaurus Linguae Aegyptiae*, available at: <http://aaew.bbaw.de/tla>, (accessed 29.11.2020).

Urk. IV – Sethe K. *Urkunden der 18. Dynastie* (1906–1909), *Urkunden des ägyptischen Altertums*, Bd. IV, J. C. Hinrich'sche Buchhandlung, Leipzig.

Wb. – Grapow H. and Erman A. (eds) (1955), *Wörterbuch der ägyptischen Sprache*, Bd. I–V, Akademie Verlag, Berlin.

REFERENCE

A Latin Dictionary (1879), *Founded on Andrews' edition of Freund's Latin Dictionary. Revised, enlarged, and in great part rewritten by Charlton T. Lewis, Ph.D. and Charles Short, LL.D.*, Clarendon Press, Oxford.

Budge E. A. W. (1926), *Cleopatra's needles and other Egyptian obelisks: descriptions of all the important inscribed obelisks, with hieroglyphic texts, translations, etc.*, Religious Tract Soc., London.

Chabas F. J. (1868), *Traduction complète des inscriptions hiéroglyphiques de l'obélisque de Louqsor, place de la Concorde à Paris*, Maisonneuve, Paris.

Chabas F. J. (1872), *Études sur l'antiquité historique: d'après les sources égyptiennes et les monuments réputés préhistoriques*, Maisonneuve, Paris.

Gardiner A. H. (1957), *Egyptian Grammar. Being an Introduction to the Study of Hieroglyphs*, 3rd Edition, Griffith Institute & Ashmolean Museum, Oxford.

Kaiser W. (1956), "Zu den Sonnenheiligtümern der 5. Dynastie", in *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abteilung Kairo*, Bd. 14, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, pp. 104–16.

Lepsius K. R. (1849–1859), *Denkmaeler aus Aegypten und Aephiopien*, Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, available at: <http://edoc3.bibliothek.uni-halle.de/lepsiuss> (accessed 29.11.2020).

Martin K. (1977), *Ein Garantsymbol des Lebens. Untersuchung zu Ursprung und Geschichte der altägyptischen Obeliskens bis zum Ende des Neuen Reiches*, Hildesheimer Ägyptologische Beiträge, 3, XVII, Gerstenberg Verlag, Hildesheim.

Nicholson P. and Shaw I. (eds) (2002), *The British Museum Dictionary of Ancient Egypt*, British Museum Press, London.

Sethe K. (1910), *Die altägyptischen Pyramidentexte nach den Papierabdrucken und Photographien des Berliner Museums*, Bd. II: Spruch 469–714 (Pyr. 906–2217), J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, Leipzig.

Shmakov T. T. (2014), *Drevneyegipetskiye teksty piramid (rabochaya versiya)*, available at: https://www.academia.edu/7712009_ (accessed 29.11.2020). (In Russian).

A. A. Спартак

СТАРАЖЫТНАЕГІПЕЦКІЯ ПАЗНАЧЭННІ АБЕЛІСКАЎ

Артыкул прысвечаны вывучэнню старажытнаегіпецкіх пазначэнняў абеліскаў. У егіпецкай мове абеліскі пазначаліся словам *tn*. Этымалогія гэтага слова невядомая. Верагодна, егіпецкае слова *tn* было звязана з фізічнай характарыстыкай аб'екта (у катэгорыях светапогляду сучасных людзей) – з яго святланоснасцю (у катэгорыях светапогляду старажытных егіпцянаў). У розныя гістарычныя перыяды развіцця старажытнаегіпецкай дзяржавы і ў залежнасці ад стадыі развіцця егіпецкай мовы абеліскі мелі розныя пазначэнне. У Амарнскі перыяд старажытныя егіпцяне выкарыстоўвалі для абазначэння абеліска слова *bnn*. Відавочна, гэта было звязана з рэлігійнай рэфармай Эхнатона і спробай абмежаваць уплыў

фівансага жрэцтва, дыстанцыявацца ад фівансага культу Амона. Паколькі абеліскі былі старажытным атрыбутам інстытута царскай улады, пацверджаннем прамога паходжання цара ад бога Сонца, Эхнатону даводзілася выкарыстоўваць іх у сваім рытуальным служэнні. Аднак было непрымальна падкрэсліваць сувязь абеліска з Амонам, і для пазначэння абеліска выкарыстоўвалася слова *bmbn*. Паколькі аб'екты ўспрымаліся як тоесныя – як сімвалы святла і крэацыі, сувязь паміж імі была відавочная. З часоў Новага царства іерогліф “абеліск” выкарыстоўваўся як кансанантная складаючая ($m + n$) слоў *mnw* (“помнік”), *Imn* (“Амон”), *jmn* (“хаваць”). Тут, на думку аўтара, правільней было б звярнуцца да інтэрпрэтацыі такога новаўвядзенні праз змяненні ў светапоглядзе егіпцяна Новага царства, і, адпаведна, праз змяненні ў лінгвістычных катэгорыях. Семантычнае поле слова “абеліск” у гэты перыяд утрымлівала словы *mnw* – “помнік” і *Imn* – “Амон”, у абодвух паняццях выкарыстоўваўся адзін і той жа іерогліф *mn*, які з'яўляецца кансанантнай складаючай. Словы, утвораныя ад гэтага іерогліфа, выказвалі ідэю чагосьці адначасова чароўнага і цвёрда ўсталяванага, заснаванага, умацаванага: напрыклад, дзеяслоўная форма *mn* – “быць моцным, непакісным; заставацца; быць зацверджаным”. Абеліск меў падобныя ўласцівасці. Такім чынам, характарыстыку *mn* варта разумець як характарыстыку саміх помнікаў, так і тых перыядаў гісторыі Старажытнага Егіпта, калі ўзводзіліся абеліскі – перыядаў трывала ўсталяванага сусветнага парадку Маат, дабрабыту, стабільнасці.

Ключавыя словы: Старажытны Егіпет, абеліск, інстытут царскай улады, егіпецкая мова

А. О. Спартак

ДАВНЬОЕГИПЕТСЬКІ ПОЗНАЧЕННЯ ОБЕЛІСКУ

Стаття прысвечана розгляду давньоегіпетскіх позначень абелісків. У егіпетскай мове абеліскі позначаліся словам *tn*. Етымалогія цьго слова невядома. Можливо, егіпетскае слова *tn* было пов'язана з фізічнаю характарыстыкою названага аб'екта (в катэгорыях світогляду сучасных людзей) – з яго світлоноснасці (в катэгорыях світогляду даўніх егіпцянаў). У рэзні історычны перыяды развітку давньоегіпетскай дзяржавы і в залежнасці від стадыі развітку егіпетскай мовы абеліскі набувалі рэзных позначень. В Амарнскі перыяд егіпцяны выкарыстоўвалі для позначення абеліска слова *bmbn*. По всій відымасці, це было пов'язана з релігійною рэформою Ехнатона і його спробою абмежыты вплив фіванскаго жрэцтва, дыстанцыюватыся від фіванскаго культу Амона. Оскількі абеліскі булі даўнім атрыбутом інстытута царскай влады, підтвердженням прамога паходження цара від бога сонця, Ехнатону доводилося выкарыстоўваты іх у сваёму рытуальному служэнні. Однак было непрынятним підкрэслуваты зв'язок абеліска з Амонам і тому для позначення абеліска выкарыстоўвалася слова *bmbn*. Оскількі аб'екты спрымаліся як ідентычны – як сімволы світла та творіння, зв'язок між ними був очевыдним. З часів Новаго царства іерогліф “абеліск” выкарыстоўваўся як кансанантны компонент ($m + n$) у словах *mnw* (“пам'ятнык”), *Imn* (“Амон”), *jmn* (“прыховуваты”). Тут, на думку автара, правільніше вдатися до інтэрпрэтацыі такого нововвядення через зміны світоглядных катэгорій егіпцяна Новаго царства, і, відповідно, лінгвістычных катэгорій. Семантычне поле слова “абеліск” в цей перыод містыло слова *mnw* – “пам'ятнык” і *Imn* – “Амон”, в обох паняттях выкарыстоўваўся один і той же іерогліф *mn*, який є кансанантным компонентом. Слова, утворені з цьго іерогліфа, вислоўлювалы ідэю чогось адначасно божественного і твёрдо встановленого, заснаваного, укрьпленого: напрыклад, дієслівна форма *mn* – “буты сільным, непохитным; залышатися; буты затвердженням”. Обеліск мав схожі властывості. Отже, характарыстыку *mn* слід розуміты як характарыстыку як самых пам'ятныків, так і тых перыодів історії Стародавнього Егіпту, колы зводіліся абеліскі – перыодів міцно встановленого світового парадку Маат, процвітання, стабільнасці.

Ключові слова: Стародавній Егіпет, абеліск, інстытут царскай влады, егіпетска мова